

BERDAQNING MA'NAVIY XAZINASI

Jo'rayeva Marvaridxon Dilmurod qizi¹,
Xakimov G'ayrat Tojiboyevich²

¹ Toshkent Pediatriya tibbiyot institutining 2-pediatriya fakulteti 201-guruh talabasi,

² Ma'naviyat va marifat va iqtidorli yoshlar bilan ishlash bo'limi tarbiyachi pedagogi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6298713>

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi:15-fevral 2022

Ma'qullandi:20-fevral 2022

Chop etildi:25-fevral 2022

KALIT SO'ZLAR

Demokratik shoir,
optimistik g'oyalar, ,
tarixiy voqealar,
she'riyatidagi asosiy
g'oya.

ANNOTATSIYA

Qoraqalpoq adabiyotining asoschilaridan biri Berdaq (Berdimurod) Qarg'aboy o'g'lining Sharq madaniyati va adabiyotini rivojlantirishga kelajak avlodni Vatanga, xalqqa muhabbat va sadoqat ruhida tarbiyalash, turli xalqlar o'rtasida do'stlik munosabatlarini rivojlantirish ishiga qo'shgan bebaho hissasini hisobga olib, shuningdek uning adabiy merosini xalqimiz o'rtasida yanada keng targ'ib qilish maqsadida bugungi ilmiy maqolamizni uning ijodidagi asosiy g'oyani ochib berish uchun yozdik.

Berdaq qoraqalpoq adabiyoti asoschisi. Berdaq taxallusi bo'lib, asl ismi Berdimurod Qarg'aboy o'g'li. 1827 yili Orol dengizining janubiy sohilidagi "Oq qal'a" degan joyda kambag'al baliqchi oilasida dunyoga keldi. U joy hozirgi Qoraqalpog'istonning Mo'ynoq tumaniga to'g'ri keladi.

Avval ovul maktabida, so'ng madrasada tahsil ko'rgan. Alisher Navoiy, Fuzuliy, Maxtumlul va qoraqalpoq shoiri Kunxo'ja asarlarini chuqur mutolaa qilgan, ulardan o'rgangan. U tarixni va xalq og'zaki ijodini yaxshi bilgan.

Berdaqning lirik she'rlarida, dostonlarida qoraqalpoq xalqining 18—19-asrlardagi ijtimoiy hayoti o'z ifodasini topgan. U o'z davri voqealariga, ijtimoiy munosabatlarga zukko shoir sifatida baho beradi. Asarlarida tenglik, insonparvarlik, adolat va vatanparvarlik

g'oyalari ilgari suriladi. Berdaq ijodida mehnatkash xalqning ahvoli asosiy mavzudir. Jumladan, «Bo'lgan emas», «Soliq», «Bu yil», «Umrin» kabi asarlaridir. Shoir haqiqat uchun, mehnatkash ommaning baxti va kelajagi uchun fidokor kurashchilarni orzu qiladi. Buni «Xalq uchun», «Menga kerak» va boshqa asarlarida yaqqol namoyon etadi. Tarixiy mavzudagi «Avlodlar», «Omongeldi», «Ernazarbiy» asarlarida shoir xalq qaxramonlarini faxr bilan kuylaydi. Berdaqning «Avlodlar» asari tarixiy voqealar solnomasi bo'lib, qoraqalpoq xalqi bilan boshqa turkiy xalqlar hayotidagi mushtarak voqealar qalamga olinadi, qabila va xalqlarning kelib chiqishi haqidagi fikrlari bayon qilinadi. Berdaq ba'zi ta'magir ruhoniylarning kirdikorlarini fosh etadi. Bunga «Yaxshiroq», «Shekilli» va boshqa ko'pgina

asarlarini misol tariqasida keltirishimiz mumkin. Ayollar huquqini himoya qilish, yoshlarni vatanni sevishga, ma'rifat cho'qqilarini egallashga chaqirig'ini «O'g'limga», «Ahmoq bo'lma» kabi asarlarini o'qib bilib olishimiz mumkin.

Berdaq hayoti haqidagi ma'lumotlar juda oz. Afsuski, shoirning tarjimai holi hozirgi kunimizgacha yetib kelmagan. Shoir haqidagi eng muhim ma'lumot detallarini o'z asrlarida ko'ra olishimiz mumkin. U o'zining "Umrin" nomli qo'shig'ida o'zining avtobiografiyasini qoldirgan. Shoir asarlarini o'qib bilib olishimiz mumkinki, uning umri qashshoqlik, yo'qchilik bilan o'tgan. Va yana "Yoz kelarmi" degan qo'shig'ida ham o'zining hayoti to'g'risida ko'p narsalar yozadi. Jumladan, ushbu asarda turmush ahvoli haqida:

Yovganim yo'q ichmakka,
Ko'ligim yo'q ko'chmakka.
To'shak yo'q to'shamakka,
Sho'rli elga yoz kelarmi.
Cho'zilib yotar uyim yo'q,
Egnimga tortar kiyim yo'q,
To'qlardan bizga buyum yo'q,
Biz sho'rlikka yoz kelarmi.

deb yozadi. Mana bu parchadan Berdaqning turmushi qanday og'ir bo'lganini bilib olamiz. Shoir o'zining "Davron" degan qo'shig'ida: "Dunyoga kelib ko'p jafo chekdim, boshimdan qayg'u ketmadi, bir parcha non menga qayg'u bo'ldi, to'shagim tuproq, yostig'im kesak bo'ldi, mol-dunyom yo'q edi, umrim qayg'u kulfat bilan o'tdi" deb o'z zamonidan noliydi. Shoir "Bilmadim" degan qo'shig'ida:

Kiyganim yamoq-yashiq,
Uning ham bor yeri teshik,
Dunyo menga bo'ldi qoshiq,
Ne bo'larimni bilmadim.

— deydi. Yana "Ko'rdim" degan qo'shig'ida:
Otim bo'ldi doim och,
Kiyimsiz qip-yalang'och.

— deb yozadi. Biz Berdaqning o'z asarlaridan va shoirni biladigan odamlarning so'zlaridan ham uning juda kambag'al bo'lganligini, mehnatkash xalq orasidan chiqqanligini ko'ramiz.

Iste'dodli shoir, mashhur baxshi, o'sha davrning boylari va boshqa amaldorlari tomonidan ta'qib ostiga olinar edi. Uning ajdodlari va o'zi ham kambag'al bo'lganligi uchun ular shoirni yo'q qilmoqchi bo'lardilar. Shoir kambag'al oilada tug'ilganini o'zining "Bilgaysiz" degan asarida yozgan.

Og'a beklar, yoshim o'rta,
Aytmagayman so'zni jo'rta,
Baxt izladim o'la-yo'rta,
O'ylab farqni bilgaysiz.
Og'a beklar, shoir bo'ldim,
Gul edim, sarg'aydim, so'ldim,
Dunyoga kelib ne ko'rdim,
Ohu-zorimni bilgaysiz.

Yuqorida aytilganidek, Berdaq Alisher Navoiy, Fuzuliy, Maxtumquli va qoraqalpoq shoiri Kunxo'ja asarlarini chuqur mutolaa qilgan. Jumladan, Navoiyning falsafiy qarashlarini yaxshi o'rgangan va o'z falsafiy qarashlarida o'xshashlik borligini bilgan edi. Chunki Berdaq ham Navoiy kabi har bir odam o'zi uchun tabiat tomonidan belgilangan yuksak vazifa va martabani anglagan holda ish tutishi kerak deydi. Uning yurish-turishi, xatti-harkati, maqsad va niyatlari insoniylikning baland darajasiga munosib bo'lishi shart. Shoir aytadiki inson qadr-qimmatini, shaxsiy fazilatlarini har narsadan ustun qo'yar ekan, inson zotiga mansublikning o'zi kishini ulug' qilishni alohida takidlaydi. Bu haqda Navoiy ham quydagilarni ta'kidlagan edi. Kishilarning bir-birlariga munosabatlarida so'zning ahamiyati katta, chunki so'z san'ati faqat inson uchun ato etilgan. Insonning insonligi so'z bilandir. Hayvonlar so'zlashish imkoniyatidan mahrum. "Saddi Iskandariy"da Navoiy shunday yozadi:

Takallum bila kimsa inson erur,
So'zi yo'q bahoyimga ne son erur.

Shuning uchun og'izdan chiqayotgan so'z suhbatdoshga in'om etilayotgan gavhardek qimmatli bo'lsin. Yaxshi so'z bilan dushmani rom etib, so'ng barcha murod-maqсадni hosil qilish mumkin deydi. Lekin hayotda so'zlarni noto'g'ri qo'llash bir insonni hayotiga nuqta, bir insonni butunlay badnom qilib qo'yish hech gap emas degan edi. Berdaq ham o'z asarlarida faqatgina insonni ulug'lab, uning ijobiy sifatleri qanday bo'lishini tasvirlabgina qolmadi. U o'z asarlarida tugal ma'nodagi ijobiy qahramonlar siymolarini ham yaratdi. Bu qahramonlarida mukammal insonga xos sifatleri mujassamlashtirishga harkat qildi. U inson nomiga isnod keltiruvchi nomunosib shaxslarning qilmishlarini ayovsiz tanqid ostiga oldi. Masalan uning "Bu yil" degan qo'shig'ini olsak.

Tinch qo'ymayin shu holiga,

Odamni soldi yo'lga,

Haydadi ariq bo'yiga,

Og'irchilik bo'ldi bu yil.

Bordik qazuvga oziqsiz,

Kaltaklar edik yoziqsiz,

Bog'liqda turdik qoziqsiz,

Og'ir azob bo'ldi bu yil.

deb, xalqni boylar, beklarning arig'ini qazish uchun erksiz haydalganini yozadi, azob va uqubatlar ko'rganini aytadi. Berdaq Xiva xonlarini, amaldorlarni, bek, otaliqlarni ajratib o'tirmay "baribir, cho'chqa cho'chqani hech vaqt yorgan emas" deb yozadi. Berdaq bu davrda qoraqalpoq beklari, otaliq va boylar tomonidan odamlarni mol o'rnida ishlatib, qo'shga qo'shganini, zolimlikning haddan oshganini o'zining ko'p qo'shiqlarida ochiqdan-ochiq yozadi. Shu vaqtdagi amaldorlarning, otaliq va beklarning xalqqa ko'rsatgan xusumatini Berdaq:

Qonli qilichin qayradi,

Xalqning qo'lini boyladi,

Odam qo'shib qo'sh haydadi,

Beklar zolim bo'lgan ekan.

O'z xalqini sodiq farzandi Berdaq, podshohni, xonlarni, umuman barcha oddiy xalqni ezuvchilarni yomon ko'radi, ularga la'nat o'qiydi, ularning xalqning ashaddiy yovlari, xalqni chaqadigan zaharli ilon-chayonlar deb biladi. U "Ko'rindi" degan qo'shig'ida shoir, xonlar va otaliqlardan qattiq nafratlanish bilan bunday deydi:

Odamga shafqatsiz jallod—beamon,

Elni ko'p yig'latgan otaliq va xon,

Boshlarga ko'p qayg'u soldi bu zamon,

Menga bari ilon, chayon korindi.

Berdag uchun ezuvchi- u boymi, otaliqmi, mullami baribir, ezuvchidir. Ularning bir-birovidan hech qanday farqi yo'q. Ularning barchasining maqsadi bir, xalqni talash, deb biladi. Beklar Berdaqni qancha quvg'inga olsalar ham, uni to'g'ri yo'ldan, mahnatkash xalqning og'ir turmushini kuylashdan, ko'pchilikni ozodlik uchun kurashga chaqiruvdan to'xtatolmadi va yo'qotib yuborolmadilar. Berdaq bundaylarga javoban:

Men o'ylayman so'zim yurar doimo.

Urug'i ko'p odam yovdan qo'rqarmi?

deb, o'zining va o'z asarlarining o'lmasligini aytadi.

Berdag asarlarining yana bir xarakterli tomoni uning xalqparvarlik, demokratik, optimistik g'oyalaridir. U qancha og'ir va uqubatli turmushda yashasa ham, quvg'inga uchrasa ham, xalqning ishidan bosh tortmadi, kelajakdan umid uzmad. Berdaq o'zining butun umrini, bor kuch-quvvatini, xalq xizmatiga bag'ishladi. Berdaqning armoni ezilgan xalqqa ozodlik, yorug' kun berishdan iborat bo'ldi.

Xulosa o'rnida aytmoqchimizki, demokratik shoir, xalqning g'amxo'r kuychisi, hukmron sinflarni keskin fosh etgan, yuksak iste'dod sohibi, taraqqiyparvar mutafakkir, bilimdon muxarrir o'z davrining

solnomanavisi ulug' insonlar va internatsionalist, mohir so'z ustasi Berdaq Berdimurod Qarg'aboy o'g'li ijodi serqirraligi, asarlarining g'oyaviy va badiiy yuksakligi bilan

qoraqalpoq xalqining qalbida mangu yashaydi. Ma'lumot o'rnida uning ko'pgina asarlari o'zbek va boshqa xalqlar tillariga tarjima qilingan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirtemir tarjimasi "Tanlangan asarlar" Fanlar akademiyasi.T.:1956.
2. O'zbekiston SSR fanlar akademiyasi X.S.Sulaymonov nomidagi qo'lyozmalar instituti, Berdaq sheriyatidan Mirtemir tarjimasi. T 1977 y
3. Бердах. Избранное. Ташкент. 1980.стр. 30.
4. "Berdaq she'riyatidan" X.S.Sulaymonov nomidagi qo'lyozmalar instituti. (Mirtemir tarjimasi) Toshkent - 1983
5. https://teletype.in/@yosh_kitobxon_kitoblari_bot/IExCkbAtA